

Formálně byla invaze do Československa zdůvodňována nebezpečím západní agrese a hlavně německého militarismu a revanšismu, což vyvolalo nutnost zajistit československé západní hranice jako "hranice socialistického tábora".

K tomu je nutno učinit několik poznámek: vojenská přítomnost SSSR v Německé demokratické republice vyplývá z dohod uzavřených po válce. V Polsku byla tato přítomnost odůvodněna tím, že slouží jako pojítko s jednotkami umístěnými v NDR. Podobně tomu bylo i v Maďarsku až do uzavření státní smlouvy s Rakouskem. Ale sovětské jednotky tam jsou stále, od roku 1956 prý "dočasně". Naproti tomu na území Československa nebyly od roku 1945 žádné cizí jednotky.

Vzhledem k tomu, že mezi Německou spolkovou republikou a Československem neexistují pohraniční spory a že se navíc NSR a SSSR smluvně zřekly použití vojenské síly, *neexistuje žádný důvod pro vojenskou přítomnost SSSR v Československu.*

Jestliže tedy bezpečnost bloku nebyla ohrožena, *hrozilo nebezpečí budování socialismu?*

Ani to ne. Návrh nových stanov strany zveřejněný 10. srpna 1968 ohlašoval rozchod s byrokratickým centralismem. Poskytoval právo menšinám vyjadřovat uvnitř strany svůj názor a zaváděl tajné volby na všech stupních.

Odmítala se cenzura, zotročení člověka policejním režimem, nikoli vůdčí ideologie.

Zdůraznění národních zájmů, ochrana vnitřní suverenity lidu, demokratizace státních institucí, uvolnění kontrolních mechanismů strany nad státem — to byly cíle tehdejšího boje.

To je podle nás látka k přemýšlení a k poučení a to je také zkušenost pro socialistický boj tu či onde na světě.

My odmítáme vnucovaný vzor.

My se vzpouzíme proti použitým metodám a proti vojenské agresi.

Chceme, aby se zítra o socialistickém táboře mohlo říci něco jiného, než co napsal Pierre Daix, totiž že to je "socialismus táborů".

Bylo to poprvé po půl století, co se socialismus ztotožnil s radostí a svobodou. Poprvé se smířil s pravdou a obrodou. Konečně nabyl podoby radosti ze života.

Před historií budou vydávat počet nejen viníci, ale i ti, co mlčeli. My k nim patřit nebudeme. Proto jsme se zde dnes shromáždili. A také proto, aby bojovníci za pražské jaro, kteří dnes trpí pod cizím útlakem, si uvědomili naši solidaritu.

Opozice, která v Československu bojuje za znovuzrození jara, potřebuje naše hlasy, nejen aby přežila, ale aby taky zůstala sama sebou.

Mlčení je spoluviníkem represe. Přijetím normalizace začíná smíření s neostalinismem. Nechceme být ani spoluviníky, ani mlčet.

A nehodláme už přijímat onu hrůznou mystifikaci historie, která už padesát let vydává za socialismus něco, co je jeho pravým opakem.

"Pražské jaro" a jeho význam pro socialistickou teorii a praxi

Jiří Pelikán

1. "Pražské jaro" r. 1968 představuje pokus vyřešit hlubokou krizi-politickou, ekonomickou, ideologickou a morální-byrokraticko-centralistického systému který vládl v Československu *s o c i a l i s t i c k o u* alternativou: nahrazením státní, autoritativní a byrokratické formy státu demokratickým socialismem.

Československá politická krise, která vyvrcholila v prosinci 67 a lednu 68 byla v podstatě krizí *s o v ě t s k é h o* modelu socialismu, přeneseného do průmyslově a politicky vyvinuté země.

2. Kořeny této krise tkví v padesátých letech, kdy Stalin vnutil-ovšem s komplicitou příslušných komunistických stran či jejich vedení-sovětský model socialismu zemím střední a východní Evropy a prohlásil všechny specifické cesty k socialismu za kacířství

(Jugoslávie). Z tohoto důvodu má československá krise společné rysy s ostatními zeměmi východní Evropy, ale současně má své zvláštnosti, vyplývající z vývoje a struktury Československa.

Československo mělo totiž v r. 1945 nejprázlivější podmínky pro budování socialistické společnosti, založené na myšlenkách Marxe a Engelse:

— vysoký stupeň industrializace země (kromě Slovenska),

— existence dělnické třídy s vysokou kvalitací a politickým uvědoměním i zkušeností,

— dvacetiletá (1918-1938) škola parlamentní demokracie s širokým prostorem pro činnost politických stran levice, jež představovaly většinu a s komunistickou stranou, která-s výjimkou krátkých období-působila legálně s širokou masovou základnou,

— německá okupace a odboj proti ní vedly prakticky k likvidaci všech významných pozic velkoburžoasie, posílily socialistické tendence, vytvořily podmínky dobré spolupráce mezi KSČ a socialistickými stranami a masovými lidovými organizacemi, což umožnilo již v r. 1945 znárodnění většiny průmyslových podniků, dolů, bank atd.,
— fakt osvobození země především sovětskou armádou i fakt, že na rozdíl od ostatních zemí střední a východní Evropy se tato armáda stáhla z čs. území ještě v r. 1945,
— spojení dělnické třídy s pokrokovou inteligencí, navazující na hluboké tradice národního obrození.

Tyto podmínky-spolu s tehdejší mezinárodní situací (porážka fašismu a trvání proti-hitlerovské koalice) -umožnily položit již v r. 1945 základy socialistické společnosti a postupné přerůstání národně-demokratické revoluce v socialistickou za podpory většiny obyvatel, při respektování širokých svobod a politického pluralismu a při aplikování obecných socialistických principů na zvláštní podmínky a tradice Československa. V tomto období prosazovala KSČ zásadu specifické "československé" cesty k socialismu, jež měla být odlišná od těch, jemiž se ubíral SSSR a ostatní země východní Evropy.

3. Přes tyto celkově příznivé podmínky-a přes převzetí moci stranou po Únoru 1948-Československo bylo stále považováno Stalinem, Rákosim a Bierutem za nejslabší bod "socialistického tábora", paradoxně právě proto, že zde působily ony demokratické tradice a že komunistická strana měla masovou základnu a také proto, že zde nebyla sovětská vojska, která již tehdy v očích Stalina a jeho žáků znamenala jedinou skutečnou "záruku socialismu". Konflikt s Jugoslávií znamenal definitivní odsouzení také "specifické cesty k socialismu" v Československu, které muselo přijmout "sovětský vzor a model", jež se stal od té doby "jediným, závazným existujícím socialismem".

Zavedení a aplikace tohoto modelu v Československu bylo obtížnější právě z výše uvedených důvodů a proto politické procesy a persekuce stalinského období byly právě v této zemi nejbrutálnější (období 1949-54).

4. Z toho důvodu byly také důsledky vnucení sovětského modelu mnohem katastrofálnější než v ostatních zemích Východní Evropy (izolace KSČ od pracujících, spojení strany a státu a jejich rychlá byrokratizace, vyústění "znárodnění průmyslu a ekonomiky" v jejich sestátnění a tím odcizení výrobcům, přeměna odborů a ostatních masových organizací v "převodové páky", potlačení demokratických svobod, porušení zásady rovnoprávnosti Čechů a Slováků nastolením přísného centralismu a státního dirigismu, demoralizace části komunistů a mládeže rozporem mezi socialistickými ideály a jeho praxí, zvláště pak politickými procesy, depolitizace dělnické třídy, jejíž úloha je snížena na vykonavatele ekonomických plánů a ukazatelů, omezení státní suverenity ve prospěch "světového centra" socialismu).

Celkově se dají příčiny krise v Československu (a také v ostatních zemích východní Evropy, které přijaly sovětský model socialismu) shrnout jako PROTIKLAD mezi:

a) správnými cíli marxismu a jeho "deformovanou" praxí,

b) zájmy převážné většiny občanů a privilegovanou menšinou, která ve svých rukou soustředila veškerou moc,

c) ohroženými možnostmi ekonomického rozvoje a nízkou úrovní řízení ekonomiky a zpožďující se životní úrovní mas pracujících,

d) touhou národů po národní a státní nezávislosti a rovnoprávných vztazích mezi socialistickými zeměmi a hegemonií SSSR, který stále zřetelněji uplatňuje velmocenskou politiku, zvláště vůči malým zemím.

5. Krise, která vyvrcholila a propukla uvnitř KSČ a jejího ÚV je důsledkem těchto rozporů a potřeby vyřešit a překonat je takovým způsobem, aby socialismus byl zbaven všeho, co jej oslabuje, aby byl posílen spojením s realitou země a potřebami jejích obyvatel. Není snad ani potřeba zdůrazňovat, že nešlo v žádném případě o nějaký "návrat ke kapitalismu" (takový požadavek se vůbec v celém období "pražského jara" neobjevil), ani o "kontrarevoluci" -jak události dodatečně charakterizuje moskevská a pražská dnešní propaganda,- ale také ne o pouhý "palácový převrat", jak tuto změnu označují někteří theoretici "krajní levice" na Západě.

Šlo o krizi socialistické společnosti a její socialistické řešení (nechceme na tomto místě vstupovat do debaty, jistě nutné, zda jde o státy "socialistické" nebo "na přechodu k socialismu" nebo se systémem "státního kapitalismu" atd). Takové krise jsou a budou nevyhnutelné ve všech rozvinutých zemích, které přijaly nebo přijmou sovětský model socialismu. Československo mělo v r. 1968 všechny šance vyřešit tuto krizi demokratickým způsobem, v duchu tolerance a národního smíření a s úspěchem, který mohl být úspěchem socialismu na celém světě.

6. Vývoj v Československu v období 1967-68 představuje určitou modelovou situaci, která se může opakovat s jistými obměnami i v jiných zemích, ale která měla přitom své výrazné charakteristické rysy, vyplývající z čs. reality (skuteční ideologové a stoupenci "pražského jara" se nikdy nepokoušeli vytvářet nějaký "československý model socialismu", který by se měl napodobovat nebo dokonce který by byl závazný pro jiné země-to je výmysl dogmatické propagandy, jemuž ovšem nahrály některé výroky nebo články jistých publicistů na okraji hnutí, byť sebe lépe myšlené).

Základním rysem tohoto čs. vývoje bylo vytvoření spojení a spojení mezi stranickou základnou a velkou částí obyvatelstva na straně jedné a mezi pokrokovým křídlem v ÚV a ostatních vedoucích orgánech KSČ na straně druhé. Iniciativa progresivního proudu na prosincovém a lednovém zasedání ÚV KSČ v r. 1967-68 uvolnila cestu iniciativě mas, jež se dostaly do pohybu a

vykonávaly tlak na vedení strany a státu, podporující progresivní proud a izolující konservativní, neostalinistický směr, který měl v ÚV a zvláště v aparátu tehdy početní převahu.

Toto spojení mezi členskou a občanskou základnou a částí vedení umožnilo postupnou a demokratickou přeměnu existujících byrokratických struktur ve struktury skutečně socialistické-tedy d e m o k r a t i z a c i systému. Tam, kde takové spojení shora nahoru a obráceně neexistuje, dochází v socialistických zemích

buď k liberalizaci ve vedení, které "uděluje" svobody po postupných dózách aniž sahá na struktury,

nebo k živelným výbuchům nespokojenosti mas, jež mohou vést buď k výměně některých diskreditovaných vedoucích funkcionářů (na př. Polsko v období 1970-71) nebo k vojenské či policejní intervenci sovětských nebo domácích neostalinistických sil.

K zajištění úspěchu boje za demokratizaci struktur je nezbytné a podstatné spojenectví mezi dělnickou třídou (hlavní hybnou silou masového boje s byrokracií), pokrokovou inteligencí (schopnou formulovat a vyjadřovat politické požadavky mas) a mládeží (dynamická složka, která není podmíněna politickou minulostí a ekonomickou závislostí a má smysl pro nové i odvalu k boji za ideály).

7. Socialistická alternativa v Československu se nazývala "socialismus s lidskou tváří" k jejímu odlišení od autoritativní a byrokratické formy socialismu, zvláště pak od sovětského modelu. Smyslem této terminologie (jež je theoreticky značně sporná) je uznání faktu, že dnes existuje více typů socialistické společnosti, jako existuje více typů společnosti kapitalistické.

Privrženci sovětského modelu socialismu tvrdí, že nevylučují "národní zvláštnosti" socialismu v různých zemích, ale trvají na tom, že určité principy jsou podstatné a závazné pro každou socialistickou společnost:

a) mocenský monopol komunistické strany ("vedoucí úloha strany jako představitelky dělnické třídy"),

b) státní forma kolektivního vlastnictví výrobních prostředků a centralistické řízení ekonomiky na základě státního plánu, vypracovaného a prováděného jediným mocenským centrem,

c) komunistická strana je organizována na základě "demokratického centralismu", který nepřipouští žádnou politickou opozici uvnitř strany a vylučuje autonomii odborů a ostatních masových organizací,

d) za podmínek, kdy strana je současně "nejvyšší mocí ve státě" je jakákoliv politická opozice považována za "protistátní" a proto dána "mimo zákon", což vede k potlačení všech občanských svobod a legalizaci pronásledování všech kritických směrů, skupin a jednotlivců,

e) státní suverenita každé socialistické země je prohlášena za "třídní pojem" a podřízena zájmům celého "tábora" nebo "spole-

čenství"; protože jeho centrem je SSSR, může jeho vedení rozhodovat, ve které zemi je socialismus "skutečný" a ve které je "ohrožen".

Tyto "obecné" a "závazné" principy socialismu (Brežněv, Husák, Bilak atd) neexistují v theoretických pracích ani Marxe, ani Engelse, ani Lenina a nejsou také v programech výstavby socialismu západních komunistických stran (viz program KSI¹ a KSI a "společný program francouzské levice"). Theorie "jediného existujícího socialismu" uvádí v pochybnost věrohodnost těchto programů, sabotuje činnost západních KS, podřívá perspektivy socialismu ve světě a vytváří podmínky pro budoucí vojenské intervence.

8. Na rozdíl od sovětského modelu představoval program "pražského jara" (Ákční program KSČ, nové stanovy, dokumenty mimořádného XIV. sjezdu KSČ atd) *socialistickou alternativu* s těmito hlavními body:

I. Přeměnit státní vlastnictví výrobních prostředků ve *vlastnictví skutečně kolektivní a všennárodní*, jež mohou spravovat pracující prostřednictvím demokratických orgánů lidu (především *dělnických a podnikových rad* a odpovídajících orgánů na národní a celostátní úrovni).

II. Na této ekonomické základně vytvořit *pluralistický politický systém*, v němž budou moc a kontrolu vykonávat občané prostřednictvím jednak *tzv. zastupitelské demokracie* (parlament, zvolený v tajných volbách na základě proporcionality) a jednak *tzv. přímé demokracie* (samoprávy na závodech a v obcích, sdružení výrobců, účast odborů a masových a zájmových organizací pracujících).

III. Všechny politické strany a organizace občanů mají být rovnoprávnými partnery *bez mocenského monopolu jedné strany* nebo jedné skupiny, včetně možnosti opozice při respektování demokratických zásad a socialistické společnosti jako rámce jejich činnosti.

IV. Zajistit *samostatnost odborů* jako obhájců zájmů pracujících a právo na stávkou jako prostředek boje proti zneužívání moci a poškozování životní úrovně občanů.

V. Zajistit *ústavně a fakticky svobodu vyjadřování a shromažďování, umělecké tvorby a vědeckého bádání*.

VI. Otevřít *přístup k informacím* všem občanům jako nezbytnou podmínku k jejich účasti na řízení státu a ekonomiky, jakož i kontroly moci. Přeměnit televizi, rozhlas a tisk v prostředky informace a politické a kulturní účasti veřejnosti ve všech záležitostech společnosti.

VII. Zajistit *kontrolu výkonné moci* volenými orgány lidu, nezávislost soudů a kontrolu policejních a bezpečnostních orgánů.

VIII. Uskutečnit takové řízení ekonomiky, které by poskytlo *větší prostor iniciativě dělníků a techniků a nezávislosti podniků*, řízených pracujícími a které by přitom zajistilo vědeckým plánováním *zájmy celé společnosti, sociální jistotu, zvyšování životní úrovně* a při tom by otevřelo cesty k rozvoji materi-

ního a intelektuálního bohatství všech občanů.

IX. Postavit vztahy mezi jednotlivými národy a národnostmi republiky na základě *skutečné rovnosti práv a přátelských vztahů* v rámci federace, spočívající na společných zájmech, ale bez centralismu a šovinismu silnějšího a většího národa.

X. *Obnovit suverenitu republiky* tím, že se budou rozvíjet vztahy se všemi socialistickými zeměmi, včetně Číny, na základě *naprosté rovnosti práv*, nevyměšování se do vnitřních věcí a současně mezinárodní solidarity ve společném boji proti imperialismu všeho druhu, proti všem formám kolonialismu, proti hegemonii velmocí a rozdělování světa na sféry jejich vlivu a za skutečnou mezinárodní spolupráci a mír.

9. Nehledě na určité nedostatky tohoto programu, na značné kolísání stranického vedení, zvláště na jaro a na některé extrémy je ovšem z tohoto programu jasné, že v r. 1968 šlo o *SOCIALISTICKOU ALTERNATIVU* a ne o nějakou "kapitalistickou" nebo vágně liberální cestu.

Na druhé straně však potlačení "pražského jara" vojenskou intervencí SSSR a zemí Varšavského paktu přineslo ohromnou škodu socialismu v Československu a na celém světě a postavilo *ZÁHADNÍ OTÁZKU: Existuje skutečně jiná varianta socialismu než ona "existující", reprezentovaná sovětským modelem?*

10. Představitelé sovětského i kapitalistického establishmentu se shodují v odmítání možnosti jiné formy nebo varianty socialismu. Oficiální ideologové v Moskvě a Praze tvrdí, že "demokratický socialismus nebo socialismus s lidskou tváří nejsou ani variantou socialistické ideologie a nestojí dokonce ani někde mezi socialismem a kapitalismem, nýbrž jsou organickou součástí ideologie a politiky kapitalismu" (Rudé právo, 12.8.1972) nebo že "existuje jen jediný socialismus, založený na základech marx-leninismu" (V. Bilak na zasedání ÚV KSČ 26.10.72, viz Rudé právo z 30.10.72). Přívrženci kapitalistického systému zase tvrdí, že každý pokus o vybudování socialistické společnosti "skončí jako v SSSR" a že výjimky či experimenty jako na př. československý v r. 1968 jsou pouze "trikem", "iluzí naivních" atd. Jejich argumentům nelze ovšem upřít určitou logiku, pokud se nepodaří v praxi dokázat možnost a reálnost "jiného socialismu". V tom smyslu by bylo bývalo vítězství "pražského jara" porážkou jak sovětské byrokracie, tak i pravicových dogmatiků Západu. Proto byla likvidace čs. experimentu v zájmu obou.

11. Význam událostí v Československu v r. 1968 je tedy dalekosáhlý pro všechny, kdo vidí v socialismu vážnou alternativu a dá se shrnout do těchto bodů:

— hnutí "Pražské jaro" dokázalo v praxi, že *existuje i jiná forma či jiný model socialismu než sovětský* či než t. zv. existující socialismus, vydáváný za jediné skutečný a závazný vzor pro všechny země. Tato jiná varianta socialismu je možná především v

ekonomicky a politicky vyvinutých zemích, zatím co v rozvojových zemích může "sovětský model" znamenat v určité etapě urychlení jejich emancipace (ovšem s nebezpečím pozdější byrokratické degenerace). Pro tyto země může však být ještě platnější příklad Číny;

— československá zkušenost i program r. 1968 podtrhuje poznatek, že *socializace výrobních prostředků a plánování ekonomiky nestačí samy o sobě, aby daly určitému systému skutečně socialistický charakter* a že se proto mají považovat jen za důležité a nezbytné východisko, k postupnému a stálému procesu, umožňujícímu osvobození člověka od všech forem vykořisťování a odcizení;

— socialistická theorie musí věnovat zvláštní pozornost vypracování *různých forem kolektivního vlastnictví výrobních prostředků* a zvláště pak problémům samosprávy, podmínek systému *politické plurality* za socialismu, *zárukám demokratických svobod* a přístupu občanů k informacím, *autonomii odborů* a úloze politických stran a státu, jakož i problémům *vztahů mezi národy* jedné země a mezi národy různých nezávislých zemí;

— sovětská vojenská intervence postavila s novou naléhavostí *otázku skutečného charakteru systému, který existuje v SSSR a ostatních zemích východní Evropy* (otázky t. zv. státního socialismu, společnosti na přechodu k socialismu, t. zv. státního kapitalismu atd.). Toto zkoumání by mělo být vedeno nikoliv na úrovni propagandistických polemik, ale vědeckých a marxistických rozborů všech aspektů těchto zemí. Při tom však je nutno odmítnout thezi, že každá kritika politiky a praxe současného sovětského vedení je projevem "anti-sověťismu" či dokonce "anti-socialismu" a že socialismus je totožný s vedoucí skupinou SSSR nebo jiných zemí východní Evropy. Pokrok a zájem socialismu naopak takovou stálou kritiku vyžaduje;

— socialistické hnutí ve světě musí chápat, že pokusy o obnovu socialismu ve východní Evropě, jako na př. "pražské jaro" r. 1968 představují *organickou a velmi důležitou část společného boje za vítězství socialistických ideálů* ve světě a že je proto má podporovat a hájit proti represí a špinění všeho druhu;

— socialistická theorie musí odmítat všechny druhy umělých alternativ, vyráběných jak neostalinskou propagandou, tak i mezinárodní pravicovou reakcí v tom smyslu, že "svět je rozdělen na dva tábory" a že buď je někdo na jedné straně či na druhé a že tudíž jakákoliv kritika toho či onoho systému automaticky nahrává jen odpůrci. Stejně škodlivá a mylná je theorie, že "hranice mezi socialismem a kapitalismem jsou totožné s hranicemi mezi východním a západním světem".

— socialistická theorie na Západě si musí vzít poučení z vývoje ve východní Evropě a událostí r. 1968 v Československu při přípravě socialistických přeměn v západním světě takovým způsobem, aby nedošlo k oněm deformacím, známým ze sovětské-

ho systému a aby se zabránilo tomu, že nové pokusy o socialistickou společnost na Západě nebyly v zárodku ovládnuty a pohlceny byrokratickými skupinami, vládnoucími v SSSR a zemích východní Evropy, ale naopak, aby tyto nové proudy dokázaly svou nezávislostí a věrností socialistickým ideálům svobody, rovnosti a nezávislosti re-

habilitovat socialismus a otevřít mu nové cesty také v SSSR a zemích východní Evropy.

V tom spočívá hluboký základ spojení socialistu Západu a Východu. Pochopení této nutnosti dá nový smysl osvobozovacímu procesu, jehož historickým mezníkem zůstane čs. zkušenost r. 1968.

SOCIALISMUS A SAMOSPRÁVA

(Představy o podnikové samosprávě v r. 1968)

Jiří Kosta

I. Rady pracujících v československé ekonomické reformě

V historii československé ekonomické reformy lze rozeznat dvě etapy. První etapa — fáze transformace od administrativní k ekonomické soustavě řízení od počátku roku 1965 do počátku roku 1968 — se vyznačovala z hlediska společenského pohybu změnou formy ekonomické moci. Rozhodovací kompetence přechází postupně od byrokratického aparátu stranických a státních funkcionářů na štáby odborníků v široké síti ekonomických institucí, zejména pak v podnicích. V tomto smyslu lze první etapu reformy označit za *technokratickou*. Teprve všeobecný proces demokratizace po lednu 1968 vedl k obratu ve společenském charakteru ekonomické reformy. Nastává její druhá fáze, etapa *demokratické samosprávy*, která přetrvává Srpen a končí zhruba v létě roku 1969. Nyní se rýsují změny ve *struktuře ekonomické moci*. Zatímco v prvním období reformy zůstalo právo rozhodování tak jako předtím výsadou menšiny, dochází v nové etapě k postupnému vtahování pracujících do rozhodovacích procesů.

V kruzích levice na Západě se občas setkáváme s otázkou, proč reformní hnutí nepostavilo od samého počátku diskusí požadavek samosprávy na pořad dne. Naše odpověď je taková: za prvé, politické vedení země bylo v té době ještě natolik silné, že jeho příkaz expertům, vedených Otou Šikem, "vypracovat výhradně ekonomickou část nové soustavy" sotva bylo lze překročit. Za druhé, ekonomové samotní procházeli složitým procesem sebeučení, v němž se jen postupně zbavovali vžitých dogmat z období stalinismu. A konečně za třetí, retardačně zde působily i věcné pochybnosti řady teoretiků i praktiků o efektivnosti samosprávného řízení, které pokládali za méně výkonné než "manažerské" rozhodování.

Zrod podnikové samosprávy v Pražském jaru byl podnícen především dvěma společen-

skými skupinami: pracovníky společenských věd a pracujícími ze závodů. Je nespornou zásluhou představitelů teoretických pracovišť — ekonomů, sociologů, politologů a dalších —, že rozpoznali význam skutečné, neformální participace pracujících na řízení podniků. Především tito *společenskovědní pracovníci*, kteří byli inspirováni myšlenkami Marxe o "sdružení svobodných výrobců", se přičinili o to, že již v Akčním programu komunistické strany z dubna 1968 a později pak v usnesení vlády z června a Ústřední rady odborů z července téhož roku byly zakotveny hlavní zásady (a v posledním dokumentu pak podrobné směrnice) o radách pracujících na závodech. Rozhodující společenskou silou při prosazování samosprávy se však záhy po uveřejnění dokumentů stali *pracovníci podniků*. Pracovní kolektivy dělníků a zaměstnanců na závodech rozvinuly v létě 1968 vlastní iniciativy při ustavení přípravných výborů a při volbách do rad pracujících. Vstup vojsk z 21. srpna nezastavil proces ustavování rad, nýbrž naopak posílil a rozšířil hnutí za samosprávu pracujících. Jestliže v létě 1968 odmítalo ještě 10% obyvatelstva — jak ukázalo reprezentativní šetření — myšlenku rad a asi třetina dotazovaných se vyjádřila nerozhodně, pak se v březnu 1969 vyjádřila již pouze nepatrná část občanů — 3% — odmítavě, při čemž velická většina byla jednoznačně pro zachování samosprávy. Přesto byla likvidace rad po změně ve vedení strany z dubna 1969 již jen otázkou krátkého času. Léta a podzim onoho roku je obdobím postupného rušení samosprávy na závodech, labutí písní je pak "dobrovolné rozpuštění" podnikové rady Škodovky ze dne 12. listopadu 1969.

V uvedených dokumentech z jara a léta 1968 byly stanoveny rámcové zásady pro ustavení, složení, pravomoci a způsob práce rad pracujících. Zároveň je z nich patrná i dělba práce mezi radami, ředitelstvem a odborovými organizacemi podniků. Našemu čte-